Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KJELD FEILBERG

ILLEGALE FOTOS

FRA HORSERØD OG FRØSLEV

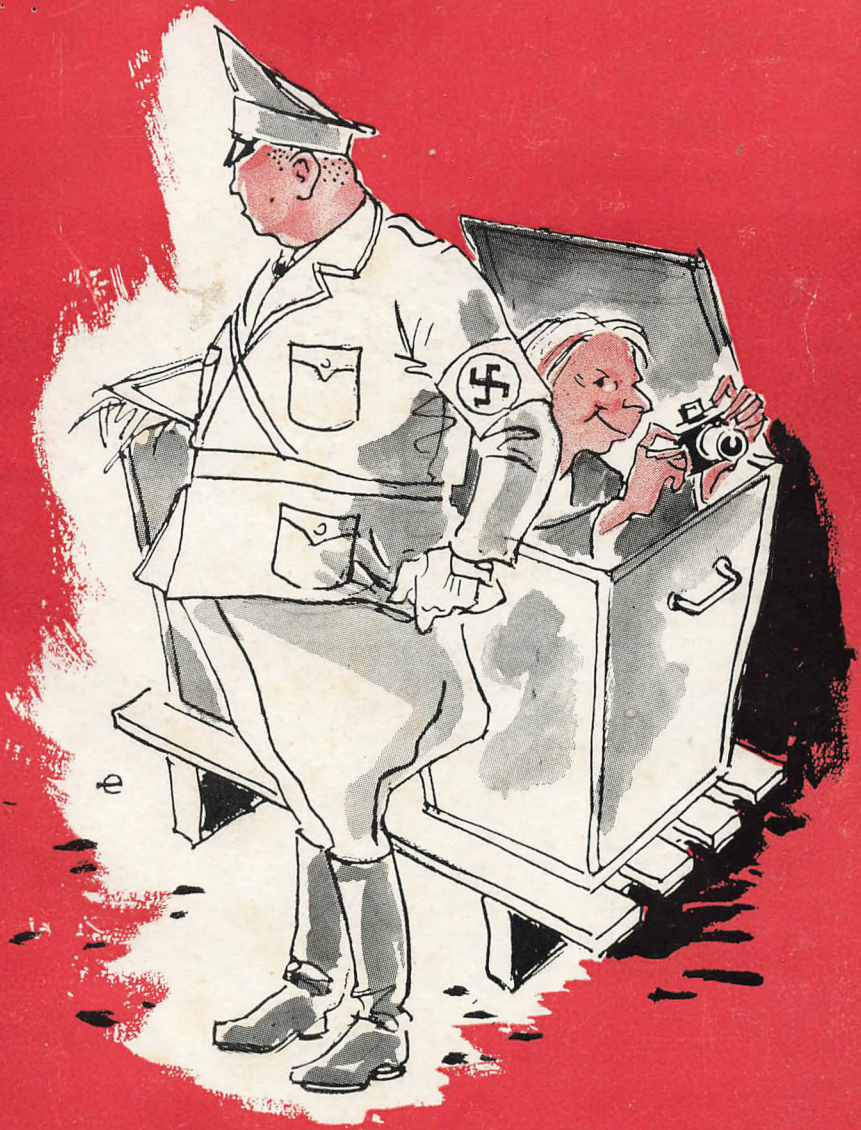

PRIOR

ILLEGALE FOTOS

FRA HORSERØD OG FRØSLEV

ADRESSER I FRØSLEV:

Forfatter:
Kjeld Feilberg . . . . . Barak H 11

Forlægger:
Allan C. Christensen . . . . Barak H 12

Bogtrykker:
Hak Jørgensen . . . . . Barak H 15

Clicheer:
Viktor Madsen (»Danica«) Barak H 12

Eftertryk af Tekst og Billedmateriale
i Uddrag er kun tilladt, saafremt Forfatter, Titel og Forlag anføres.

KJELD FEILBERG

ILLEGALE FOTOS

FRA HORSERØD OG FRØSLEV

OMSLAGSTEGNING AF
PAUL ERLINGER

VILHELM PRIORS FORLAG
ALLAN C. CHRISTENSEN & PRIOR
KØBENHAVN 1945

Copyright by
VILHELM PRIORS FORLAG
ALLAN C. CHRISTENSEN & PRIOR

★

1. OPLAG: 4000 EKSPL.

FORORD

Denne Samling »illegale« Fotografier er optaget i Horserød- og Frøslevlejrene i Tidsrummet April 1944 til Kapitulationen 1945. De er optaget med et billigt og daarligt Apparat, og Læserne maa derfor ikke vente sig, at Billederne er særlig fremragende paa det fotografiske Omraade, saa meget mere, som der maatte gaas frem med den største Forsigtighed, ikke blot af Hensyn til det tyske Vagtmandskab, men ogsaa paa Grund af det store Antal Stikkere, der fandtes i Lejrene.

Yderligere er flere eksponerede Film gaaet tabt, idet jeg ved min Deportation til Tyskland i Juli 1944 overlod dem til Direktør Otto Malling, der dengang sad i Horserød. Han blev selv samme Efteraar sendt til Neuengamme, hvor han døde faa Maaneder senere.

Endelig er nogle Spoler blevet ødelagt i Frøslev, idet de paa et Tidspunkt, hvor vi ventede en Razzia i Barakken, blev deponeret hos Kammerater i Sygebarakken, og der kom til at ligge for tæt ved Røntgenstuen.

Naar Billederne overhovedet har kunnet blive til, skyldes det først og fremmest de Personer fra det danske Fængselsvæsen, der har været behjælpelig med Ind- og Udsmugling af Film, og dernæst mine Stuekammerater fra Fangenskabet. Revisor Eric Lammert hjalp mig med at smugle Apparatet ind i Horserødlejren, og han og alle de, der i Frøslev boede i »Gedestalden«, en af Lejrens mest illegale Stuer, deltog sammen med mig i den Risiko og Spænding, der gjorde Fotograferingen til en Sport.

Roskilde, Juli 1945.

K. FEILBERG.

LIDT OM HORSERØD OG FRØSLEV

Sammen med to andre Officerer, Kaptajnløjtnant Rasmussen af Marinen og Premierløjtnant Mortensen af Artilleriet var jeg blevet fanget paa Øresund under Overrejse fra Sverige til Danmark den 6. Fbruar 1944. Det var en Svensker, Eve Olsson, der førte Baaden, og ialt var der 9 Mand ombord, som alle blev ført til Vestre Fængsel. Efter Forhør gennem 2—3 Uger kom de fleste af os med en Transport til Horserød den 22. Februar. Efter vor Ankomst hertil blev vi ført ind i et tomt Rum, og kort efter strømmede nysgerrige til fra hele Lejren. De gav os gode Raad, idet de advarede os mod Stikkere, og en af dem holdt en lille Tale, hvori han roste Lejrens Kommandant Sturmbannführer Hillgärtner, idet han sagde, at han kunde være meget værre. Sturmbannführeren led aabenbart af »kolde Fødder«, for man sagde om ham, at han Juleaften skulde have udtalt, at Fangerne endelig maatte huske paa ham, naar Rollerne engang blev byttet om, og det var os, der var uden for Pigtraaden. — Kort efter blev der raabt »Storalarm«, og alle uvedkommende for væk, hvorefter Lejrkommandanten, der i det civile Liv var Glarmestersvend, traadte ind — fulgt af sin Adjudant. Efter at han kort havde udspurgt hver enkelt, blev de andre fordelt i Barakkerne, mens mine to Kammerater og jeg blev sat i Arresten. Denne var imidlertid placeret i Kvindebarakken, der laa særlig afsondret, og hvor der kun fandtes en ganske ringe Plads udenfor, som Kvinderne kunde bevæge sig paa. Vi var naturligvis spærret inde paa nogle Stuer, men det var Kvinderne, der 3 Gange om Dagen serverede Maden for os, og de sørgede ogsaa for at stikke nogle Bøger ind til os, saa vi syntes, det var et stort Fremskridt fra Vestre Fængsel. — Vi kunde ikke faa noget at vide om, hvorfor

vi sad i Arrest, før en af Vagtmandskabet nogle Dage senere fortalte, at det var, fordi vi havde været storsnudede mod Sturmbannführen ved Ankomsten. — Da vi nogle Dage senere slap ud i Lejren, flyttede vi ind i Barak 14 paa en 3-Mands Stue, der et Par Uger senere kom til at huse ialt 4 Mand.

Det var efter Omstændighederne hyggelige smaa Stuer, der fandtes i Lejren, og vi gjorde samtidig vort bedste for at faa dem endnu hyggeligere. Saaledes blev Væggene pyntet med Fotografier eller med Billeder, tegnet af lokale Kunstnere. Premierløjtnant Mortensen fandt desuden en Dag et Billede af Kongen blandt en Bunke Ragelse paa et af Værkstederne. Han fik hurtigt lavet en Ramme til det, hvorefter det kom til Ære og Værdighed paa Væggen. Dog gemte vi det, naar Folk fra Gestapo inspicerede Lejren for ikke at faa det konfiskeret. Det viste sig at være et fornuftigt Arrangement, hvad følgende Episode illustrerer: Der laa nogle store Kampesten paa Pladsen. I en af disse havde Billedhuggeren Otto Bülow, der senere blev myrdet af Hipo, indhugget Datoen, 29. August 1943, mens han paa en anden havde indhugget en Figur i Relief forestillende Niels Ebbesen. En Dag kom der Inspektion fra Dagmarhus, og mens Gestapofolkene ikke hæftede sig ved Niels Ebbesen-Stenen, gav de Ordre til, at Inskriptionen paa den anden Sten omgaaende skulde hugges ud. Det blev den — tilsyneladende — for da Gestapo ca. en halv Time efter vendte tilbage til Stedet, var Stenen begravet, mens en anden Sten, der var lagt i dens Sted, var ved at blive slaaet til Skærver. Det er vist den eneste Gang i Fangelejrens Historie, at der virkeligt er blevet arbejdet.

Livet i Lejren formede sig saaledes: Kl. 6,30 stod vi op, hvorefter der var Morgenspisning i den særlige Spisebarak, hvor den danske Forvaltning, der sorterede under Fængselsvæsenet, residerede. Kl. 8 stilledes der til Arbejde af forskellig Art, idet der i Lejren fandtes Smedeværksted, Malerværksted, Snedkerværksted og et Maattefletteri foruden adskillige andre Hold, saasom Vejbygningsholdet, Gartnerholdet, Grusgraverholdet og Brændehuggerholdet. Kl. 12 rykkede man hjem fra Arbejde til Middag, og derefter arbejdedes der igen fra Kl. 14 til 17. Efter Mørkets Frembrud maatte ingen forlade Barakkerne, og Kl. 21 blev alle laaset inde paa Stuerne, hvorefter Lyset skulde slukkes. — Om Søndagen arbejdede vi dog ikke.

Ligesom der uden for Pigtraaden fandtes Folk, der levede under Jorden, saaledes levede mange ogsaa »illegalt« i Lejren, idet de, naar andre rykkede paa Arbejde, forsvandt ind og hyggede sig i Barakkerne som »Affisere«. Tyskerne var ivrige efter at sørge for, at alle arbejdede, og de foretog derfor tit Razzia efter Arbejdsledige i Barakkerne; men et særligt Alarmeringssystem bevirkede, at alle illegale »gik under Jorden« og forsvandt som Dug for Solen, saa snart en Tysker nærmede sig den paagældende Del af Lejren, eller ogsaa sprang de raskt hen til et Arbejdshold i Nærheden og saa meget beskæftiget ud, saa længe Tyskerne saa paa dem. De, der arbejdede uden for de indre Pigtraadsspærringer, kunde ikke optræde paa samme Maade, men til Gengæld arbejdedes der i det langsomst mulige Tempo. — Paa Smedeværkstedet havde flere af Smedene nogle gode Ekstraindtægter i Cigaretter ved at lave falske Nøgler, der solgtes for en Pris af ca. 5 Cigaretter pr. Stk. Det medførte den Behagelighed, at vi ogsaa efter Kl. 21 kunde gaa paa Besøg hos hinanden. Ja, tit holdt vi i Barak 14 store, natlige Gilder, idet der i Barakken fandtes et Køkken, hvor vi kunde koge og bage, og hvor der ogsaa var bedre Plads til at dække Bord end paa de smaa Stuer. Naturligvis maatte vi udvise stor Forsigtighed for ikke at blive opdaget ved Tyskernes natlige Inspektioner. Særlig livligt var der i Barakken i den Tid, Revisor Steen Hansen boede der, naar han med sine hypnotiske Eksperimenter forbløffede os alle, og gennem mange Uger blev Klokken baade 2 og 3 om Natten, før der var Ro i Barakken.

Skuespiller Christian Brockhorst var Formand for Maatfletternes Hold. Han var i Besiddelse af et straalende Humør, og han forlystede os til vore Revyer med sine vittige og bidske Viser, der sikkert vilde have skaffet ham flere Aars Tugthus, hvis han havde sunget dem uden for Lejren. Han var iøvrigt blevet arresteret for at have sunget en Sang, som viste sig at være godkendt af Censuren. Ved en Aftenunderholdning, hvor Brockhorst skulde optræde, kom 4 tyske Underofficerer og SS-Folk ind for at overvære Forestillingen. Det generede ham dog ikke, og han traadte kort efter ind paa den improviserede Scene med Lænker om Hænderne og foredrog en Sang, der var et eneste Angreb paa tysk Nazisme og Despoti. Ingeniør Abel, der senere blev henrettet, sad ved Siden af Tyskerne og fortalte

dem, at det var noget om Jøderne, hvorpaa de efter Nummeret klappede lige saa kraftigt som det øvrige Publikum.

Grusgraverholdet sørgede gennem lange Tider for en stor Del af Lejrens illegale Forsyning med Æg, Smør og andre Naturalier. De rykkede om Morgenen ud til en Grusgrav ca. 3 km fra Lejren, og paa Vejen fik de trukket Bevogtningsmandskabet med ind paa nogle Gaarde, hvor Handelen foregik, og Tyskerne, der selv var interesserede i Æg, opdagede hurtigt, at de overhovedet ingen fik, hvis de ikke tog Fangerne med. Illegale Breve og Pakker smugledes ogsaa ind gennem Grusgraven, idet en enkelt af Fangerne hver Dag placerede de udgaaende Breve paa et bestemt Sted i et lille Arbejdsskur, hvor han samtidig hentede de indgaaende. Grusgraven var sikkert det Arbejdssted, hvor alt foregik mest idyllisk. Holdet var omtrent en Time om at marchere — eller rettere slentre — derud, og en stor Del af Tiden tilbragtes med at ligge og slikke Solskin. For ikke at blive overrasket af Sturmbannführen blev en af Fangerne stillet paa Post, hvor han kunde overse Vejen og alarmere saavel Fanger som Bevogtningsmandskab. Men en Dag fik Idyllen en brat Ende, idet Kommandanten cyklede derud i Stedet for som ellers at køre i Bil. Han kom ad en lille Sti og dukkede pludselig op umiddelbart ved Grusgraven, hvor han overraskede alle — baade Vagt og Fanger — i at sove. Resultatet blev, at hele Grusgraverholdet fik 14 Dages Arrest. Vagtmandskabet blev derimod efter sigende ikke straffet, da det hed sig, at Tyskerne ikke kunde undvære dem i Vagttjenesten. Arresten var iøvrigt ogsaa en Parodi, da den blev indrettet i en Stue i en af Barakkerne. Arrestanterne var kun til Stede ved Inspektionerne. Saa snart Tyskerne var gaaet, laaste vi andre Døren op, og de indespærrede gik ud, indtil der næste Gang blev raabt Alarm.

Opmaalingsholdet frembød et udmærket Eksempel paa tysk Naivitet. Sturmbannführen havde fundet ud af, at der skulde tegnes en ordentlig Plan over Lejren, og han overdrog dette Arbejde til Otto Malling. — Malling valgte som Medarbejder to Officerer, Kaptajnløjtnant Matzen og Premierløjtnant Berg, og Holdet nøjedes ikke med at maale op, men gik Ture i Omegnen med en eller to Tyskere, der havde faaet Ordre til at følge dem. Fra disse Ture hjembragte de mange illegale Breve og Pakker, idet de dog ogsaa sørgede for at faa alt at vide om Forholdene i

den tyske Del af Lejren. Tegningen af Kortet skred saa tilpas langsomt frem, at Holdet ikke blev arbejdsløst, men det kan dog røbes her, at den danske Modstandsbevægelse modtog et Eksemplar af Kortet med supplerende Oplysninger om den tyske Belægning og om de tyske Poster og Patruljer i al Fald en Maaned før det egentligt Kort blev afleveret til Kommandanten.

Mallings Hold smuglede ogsaa regelmæssigt Aviser ind i Lejren. Alle Aviser var illegale i Horserød, idet de ikke maatte indføres; men de egentlig illegale Blade modtog vi ogsaa, og her gjorde Fængselsbetjent Larsen gennem mange Maaneder et udmærket og risikabelt Arbejde, samtidig med at han officielt bragte Medicin til Lejren. Vi havde jævnligt flere af Bladene, før de skulde udkomme, og ved een Lejlighed fik vi »The Times Weekly« kun 6 Dage efter, at den var blevet trykt i London. Tyskerne havde Mistanke til Larsen og visiterede ham ogsaa, men uden at finde noget utilladeligt, indtil han blev afsløret i Frøslev i September 1944, hvor hans Medicinkurv blev undersøgt og viste sig at være fyldt med illegale Blade og Breve. Han blev derpaa omgaaende arresteret.

Dette afskrækkede dog ikke det øvrige danske Fængselspersonale; saaledes blev ogsaa Fængselsbetjent Pultz arresteret ca. et halvt Aar senere, medens Fængselsbetjent Lund i sidste Øjeblik unddrog sig Arrestation og gik under Jorden.

Yderligere to »Aandehuller« til Omverdenen havde vi, nemlig Køkkenet og Depotet, som begge sorterede under den danske Forvaltning. Jeg fik selv et Job som Depotmand, og kom som saadan næsten hver Dag over i den danske Forvaltnings Depotbygning, hvorfra der udleveredes rent Sengetøj, Undertøj og Arbejdstøj, og her var der, takket være det danske Personale, til Trods for de ledsagende tyske Vagter ofte Lejlighed til at indsmugle Breve og Pakker. Blandt andet lykkedes det os at smugle en lille Radio ind i Bunden af en Kasse Toiletpapir, og ogsaa mit Fotografiapparat vandrede ind den Vej. Radioen tilhørte stud. polyt. Janus Tabor, og i Løbet af meget kort Tid havde han faaet den installeret i et til Formaalet lavet Hulrum bag et Fodpanel paa sin Stue. Fra da af var de faa, der var indviede, ret ligeglade med Hensyn til Aviser. Vi tog Nyhedsudsendelserne fra Sverige og England om Aftenen, og næste Morgen, naar vi gik til Spisning, udbredte vi »de sidste Rygter«,

som om de stammede fra »paalidelig Kilde« i Kokkenet. Foruden denne Radio fandtes der efterhaanden et Par Radioer til i Lejren, saa Tyskerne spekulerede meget paa, hvor vi fik vor Nyheder fra, idet det ikke kunde undgaas, at Stikkere eller tankeløse Medfanger snakkede over sig til Tyskerne, om hvad vi kendte til Verdenssituationen.

I Anledning af Hitlers Fødselsdag var der blevet lovet en hel Del Løsladelser. De kom imidlertid ikke. I Stedet for blev vi alle en Morgen i April samlet ude paa Pladsen, og en af Tyskerne meddelte os, at der havde været Demonstrationer af forskellig Art i København, ligesom der var blevet vist kommunistiske Propagandafilm i flere Biografer. Som Følge deraf var der nu efter Ordre fra Dagmarhus blevet spærret for Løsladelser og Besøg, for Pakker og Breve. Tobaksrygning var forbudt, og alle Bøger samt Spil af enhver Art skulde afleveres. Det medførte, at vi omgaaende gemte al Tobakken og en stor Del af Bøgerne og Spillene. Men ikke alle var lige heldige. Saaledes duftede der en Dag dejligt af god Tobak i hele Lejren. Røgen stammede fra en Kakkelovn. Der var en, som frøs og glemte, at han havde skjult 1 kg Tobak i Skorstenen.

I hele denne Forbudsperiode var Sportsudøvelse den eneste Fritidsbeskæftigelse, Tyskerne tillod. Kaptajn Otto Olsen, »Danmarks Ole«, begyndte saaledes at holde Morgengymnastik med et Hold, der efterhaanden svulmede op til ca. 100 Mand, og om Søndagene holdtes store Lejrstævner i Løb, Spring og forskellige Former for Kast og Stød med improviserede Redskaber. — Revyer og Underholdninger, der tidliger havde været tilladt, var ogsaa blevet forbudt, men vi kom over Forbudet ved at udstille Alarmposter, saalænge Forestillingen varede.

Det var ogsaa i denne Periode, Henrettelserne tog Fart. Det begyndte med, at Ingeniør Abel pludselig blev afhentet i Horserød, og ca. 3 Dage efter hørte vi i vor Radio, at han og 2 andre var blevet skudt. Senere fulgte mange andre efter, og Transporterne afgik fra Horserød med faa Dages Mellemrum og bragte Fanger ind til Tyskernes Krigsretter, hvor Dødsdom fulgte paa Dødsdom.

Først hen i Juni Maaned blev der atter lidt efter lidt lettet paa Restriktionerne, men i flere Tilfælde paa en latterlig Maade, hvorved Sturmbannführen med sin manglende Forstaaelse af

dansk Mentalitet formentlig troede, at han kunde gøre sig populær. Saaledes skulde Lejrens Indbyggere en Aften stille op paa Pladsen. Her ventede man ca. 1 Time paa Kommandanten, hvorefter han allernaadigst indfandt sig og lod den danske Stats Tobaksration uddele. Derpaa delte han Tændstikker ud og gav Ordre til at tænde Cigaretterne og tilkendgav paa denne Maade, at Tobaksforbudet var ophævet. Fra vor egen Efterretningstjeneste vidste vi imidlertid, at der fra Dagmarhus var givet Tilladelse til Tobaksrygning i Lejren næsten 3 Uger tidligere.

Da der atter blev givet Tilladelse til at skrive Breve efter det lange Skriveforbud, kom der rigtigt System i Ekspeditionen af illegale Breve, idet Otto Malling paa det Tidspunkt assisterede den danske Nazitolk, Nobel, paa dennes Kontor. Nobel censurerede de legale Breve, og derefter saa Malling næsten hver Gang sit Snit til at stikke illegale Breve ind imellem, saaledes at disse afgik portofrit fra Lejren forsynet med Gestapos Censurstempel paa samme Maade som de legale Breve.

Flugt fra Lejren forekom kun nogle ganske faa Gange, da den almindelige Indstilling blandt Fangerne var, at man kun burde flygte, dersom man havde en Dødsdom hængende over Hovedet, idet hvert Flugtforsøg selvsagt vilde forøge Tyskernes Agtpaagivenhed og Sikkerhedsforanstaltninger og derved vanskeliggøre senere Forsøg. Erik Westenholz Kiær havde saaledes umiddelbart efter Abels Henrettelse underhaanden faaet at vide, at han skulde til Vestre, og da der var stor Chance for, at ogsaa han ved en Krigsretsdom vilde blive dømt til Døden, foretog han omgaaende et Flugtforsøg, og det lykkedes ham at komme uset ud af Lejren. Da vi alle Dagen efter fik Wienerbrød efter Middagen, var der kun nogle ganske enkelte, der vidste, at det var Kiær, der havde ladet dem sende til os gennem den danske Forvaltning som et Tegn paa, at han havde klaret Skærene. Kort Tid efter fik hans Kammerater i Lejren et illegalt Brev fra ham. Det var afsendt fra Sverige og oplyste, at han i god Behold var ankommet hertil.

I Slutningen af Juni 1944 kom Generalstrejken, hvis Virkninger ogsaa sporedes til Horserød, idet ca. 20 af Fangerne herfra foruden nogle fra Vestre omkring den 1. Juli blev sendt til Tyskland. Vi, der skulde afsted, fik 5—10 Minutter til at gøre os klar i, saa jeg naaede lige at afgive Fotografiapparatet og mine Film

til Otto Malling. — Da Beskrivelsen af Deportationen ligger udenfor Rammerne af denne Beretning, skal jeg nøjes med at anføre, at Horserødlejren omkring Midten af August blev flyttet til den nybyggede Frøslevlejr, der ligger umiddelbart Nord for den dansk-tyske Grænse. — Den 8. September ankom cand. jur. Peder Akselbo, Kaptajnløjtnant Matzen og Børge Rasmussen, Premierløjtnant Mortensen og jeg selv til Frøslevlejren, efter at vi indtil da havde siddet fængslet i Tugthuset i Bützow, ca. 20 km Syd for Rostock. I Løbet af nogle Dage flyttede Rasmussen, Mortensen og jeg ind paa en Stue med det hyggelige Navn »Gedestalden«, hvis Beboere var vore gamle Kammerater fra Horserød. Hvorfor Stuen havde faaet det Navn, er det mig ikke muligt at opklare.

Det viste sig, at de havde mit Fotografiapparat og Radioapparat, som vi i sin Tid havde overtaget, da Tabor blev løsladt.

For os, der kom fra Tyskland, var det selvsagt en stor Forbedring at komme til Lejren. Men der var ikke den samme Hygge over den, som der var over Horserød, hvor Barakkerne var omgivet af Løvskov, medens der i Frøslev var Lyng og Naaleskov udenfor Lejren og Sand indenfor, undtagen naar det regnede, for saa vadede vi rundt i tommetykt Mudder. Fangebarakkerne var bygget efter en Grundplan som Egerne i et Hjul, saa at Langsiderne af dem kunde bestryges af Maskingeværet paa Taarnet i Lejrens Centrum, og i Lejrens Hjørner var ligeledes Taarne med Maskingeværer, der kunde flankere det Dobbelthegn, som omgav os. Yderligere afpatruljeredes Lejren om Natten af Politisoldater med Hunde. Nogle Maaneder senere blev der desuden anlagt et Minefelt rundt om hele Lejren.

Nogle Dage efter vor Ankomst blev der pludselig givet Ordre om, at ingen maatte komme uden for den Linie, som Lygtepælene dannede ca. 3 m indenfor det inderste Hegn, som vi hidtil havde maattet gaa helt ud til. Samme Eftermiddag gik to Fanger og snakkede langs Hegnet, og da de var ca. 50 m fra det ene Hjørnetaarn, vendte de om, hvorved den ene kom omtrent 30 cm udenfor den udstukne Linie. I samme Øjeblik lød der en Maskinpistolsalve fra Taarnet, og Manden styrtede til Jorden, hvor han fik Lov til at ligge et Kvarters Tid, idet Posten i Taarnet truede med at skyde paa enhver, der nærmede sig. Tilsidst lykkeds det Kaptajn Ploug og et Par af Lejrens internerede Læger

at faa Lov til at bære den saarede væk. Han døde faa Timer efter uden at være kommet til Bevidsthed. Dagen efter hørte vi, at Tyskerne havde udsendt en Meddelelse til den danske Presse om, at han var blevet skudt under Flugtforsøg.

Vi arbejdede normalt i Lejren paa de forskellige Værksteder og med Regulering og Istandholdelse af selve Lejren — saaledes kan anføres, at Tagbelægningen af Firmaet Nicolaisen & Nielsen var udført af Isolerpap i Stedet for Tagpap, saa Tagene altid var utætte og gav Beskæftigelse til en stor Tagtække- og Tjærekommando. — Men engang fandt Tyskerne paa at sende os ned Syd for Grænsen for at grave Tankhindringer, et Arbejde vi naturligvis saboterede, som vi bedst kunde. Vi »kom til« at brække Værktøj i meget stor Udstrækning; men da vi saa opdagede, at man bare kørte det havarerede Værktøj bort og satte nye Skafter paa det, fandt vi paa noget andet. Det 20-Mandshold, jeg var paa, fik saaledes blot den første Dag begravet ialt ca. 120 Spader, og lignende Bestræbelser blev ogsaa udfoldet af de andre Hold. Det har aabenbart heller ikke været nogen Sukces, for efter 3—4 Dages Forløb blev Tyskerne kede af at lade os deltage i dette Arbejde.

Den 15. September blev vi pludselig vækket Klokken ca. 4 om Morgenen og stillet op til Appel ude paa Gangen. Vi troede først, at nogen var flygtet, men til sidst kom et Par Tyskere og læste en lang Række Navne op. Alle de, der blev raabt op, fik derefter Ordre om at gøre sig klar til at tage afsted i Løbet af et Kvarters Tid. En Time efter blev der læst en supplerende Liste op, og alt i alt blev der samlet ca. 200 Mand, som blev ledsaget over i den tyske Del af Lejren. Herfra blev de saa i Løbet af Formiddagen transporteret Syd paa. — Det var den første Tysklandstransport fra Frøslev; men der kom til at følge mange efter.

Saa kom den 19. September, hvor Grænsegendarmeriet og Politiet blev arresteret, og snart efter fyldtes Lejren af blaa og sorte Uniformer; men allerede med Transporterne den 25. September og den 5. Oktober afgik de fleste Betjente og mange Gendarmer til Tyskland.

I adskillige Uger havde vi ingen Efterretninger om de deporterede, men saa begyndte Meddelelser om Dødsfaldene i de tyske Koncentrationslejre at strømme ind. Foranlediget heraf

tog de de internerdee Læger Grut og Svend Baastrup Thomsen Initiativet til en omfattende Vakcination af hele Lejren. Vakcinen indsmugledes, da man ikke turde bede Tyskerne om Tilladelse af Frygt for at faa Afslag, og i Løbet af de næste Maaneder foretog Lejrens Læger i tusindvis af illegale Indpodninger til Forebyggelse af Difteri, Tyfus, Paratyfus, Kolera, Plettyfus, Dysenteri og Menigitis, et Arbejde, der sikkert har reddet Livet for adskillige af dem, der siden deporteredes.

Kort før Jul blev en Del syge Fanger ved Røde Kors Foranstaltning transporteret fra Tyskland til Frøslev, og herigennem fik vi at vide, hvor elendige Forholdene var dernede til Trods for, at Tyskerne havde paalagt de tilbagevendte Tavshedspligt. Blandt andet hørte vi, at der bogstavelig talt ikke var Lægemidler i Koncentrationslejrene, og at Lungebetændelse var en meget hyppig Dødsaarsag. Samtidig fik vi ogsaa at vide, at alt — ogsaa eventuelle Lægemidler — blev taget fra Fanger, der ankom til Lejrene, saa at det ikke kunde hjælpe paa Forholdene at medgive de næste, der blev sendt sydpaa, Streptamid eller lignende Midler.

Civilingeniør Magius, der dengang var Leder af Lejrens Maskinværksted, og Osvald Lembke Jensen, som ligeledes arbejdede her, gik da den Idé, at man kunde lave nogle cylindriske Blikkapsler paa Værkstedet, fylde dem med Sulfapræparater, og smugle dem til Koncentrationslejrene med de følgende Transporter, idet hver Kapsel var af en saadan Størrelse, at man kunde skjule den, ved at stikke den op i Endetarmen. Osvald eller Tom, som vi kaldte ham, fremstillede selv de første og fik senere en anden til at hjælpe sig. Ialt blev der lavet mellem 100 og 150 Kapsler; disse blev fyldt med Sulfathiasol, som Lejrens Læger skaffede, og Indholdet af en enkelt Beholder var nok til at redde en Mand igennem en Lungebtændelse. Ved Fabrikationen af Kapslerne, der populært gik under Navet »Røvtolle«, kunde det ikke undgaas, at Tyskerne paa Værkstedet saa det; men Tom forklarede, at det var nogle Erstatningsreagensglas, som skulde laves til Sygebarakken, hvilket Tyskerne tog for gode Vare.

Gennem hele den Periode, hvori vi sad indespærret, benyttede vi enhver Anledning til at holde Fester. Saaledes fejredes Fødselsdage og Bryllupsdage, og »Aarsjubilæum« i Fangenskab var en stor Festdag.

Men Juleaften var en af Lejrens største Oplevelser.Paa alle Stuer havde man sørget for at »organisere« smaa Juletræer. — Organisere betyder at fremskaffe paa en eller anden Maade og dækker saaledes ogsaa Ordene »stjæle« og »hugge«. Hyppigt organiserede man ved Hjælp af Cigaretter som Betaling eller Bestikkelse. — Jeg havde selv været ude og udsøge mig det pæneste Grantræ i Sturmbannführerens Have og afgav derefter min Bestilling til den af mine Medfanger, der havde Stillingen som Overgartner, og faa Timer efter stod det nydeligste lille Træ i »Gedestalden«. Tyskerne tillod Pyntning med Gran, men forbød Lys og Stjerner, hvilket Forbud dog blev omgaaet eller direkte overtraadt. Saaledes lavede mange selv Lys af Voks, de skaffede ved hver Dag gennem længere Tid at skrabe Vokslaget af den udleverede Ost, men ogsaa mange Lys smugledes ind. Det Voks, som Tandlægen havde til at tage Tandaftryk med, maatte naturligvis ligeledes holde for. Samtidig søgte man ogsaa at skaffe sig Lækkerier af enhver Art, for at gøre Julen saa festlig som mulig, og mange illegale Pakker blev smuglet ind gennem Køkkenet.

I Spisesalen havde Forvaltningen sørget for et tændt Juletræ, og her optraadte Lejrkoret, som sang et Par Julesalmer, ligesom den danske Lejrleder, Kaptajn Digmann, talte, og herefter udleveredes Røde Kors Julepakker. Middagen bestod af Flæskesteg og Æblekage.

Efter Spisningen holdtes i min Barak en lille Højtidelighed, hvor Pastor Quistgaard talte, og hvor et Kor af Barakken sang. Senere paa Aftenen trak vi os tilbage paa vore egne Stuer til smaa intime og stemningsfulde Julefester. — Juleaften sluttede for »Gedestalden«s Vedkommende med, at vi som hver Aften tog de svenske og engelske Radioudsendelser paa vor lille Batterimodtager. Dette var nu særlig spændende, da den tyske Ardenneroffensiv lige var begyndt, og vi var klar over, at det var Tysklands sidste Kraftanstrengelse.

I de følgende Uger og Maaneder tog Begivenhederne da ogsaa rigtig Fart. — Vi havde ordnet Radiotjenesten saadan, at Aftenens Nyheder blev skrevet ned, og den følgende Morgen gik dette Communiqé rundt til en lille indviet Skare fordelt i Lejrens forskellige Barakker med Ordre om, at Nyhederne ikke maatte skrives af, men kun viderebringes mundtligt. Disse For-

anstaltninger havde vi maattet gribe til af Forsigtighedshensyn; men de viste sig ogsaa at være effektive, idet det kom som en fuldstændig Overraskelse for Barakkens Beboere, da det efter Kapitulationen afsløredes, at vi havde en Radio. Iøvrigt havde vi et vist Samarbejde med et Par af de andre illegale Radioer, der fandtes i Lejren. I en anden Barak, paa en Stue, hvor blandt andre Oberstløjtnant Johnstad-Møller og Kaptajn Aage Olsen boede, fandtes en Radio, som de af visse Grunde kun anvendte om Dagen, og da vi indtil Slutningen af April 1945 udelukkende lyttede om Natten, supplerede vi hinanden paa udmærket Maade. — Vi var desuden i Stand til at lytte uden Hensyn til Lejrens almindelige Strømtilførsel, som meget hyppigt svigtede. Blot skulde vi skifte Batterier hveranden eller tredie Maaned, men da det kun drejde sig om et 1½ Volts Glødeelement og 4 3-Voltselementer som Anodebatteri, var det til at smugle ind. I den sidste Tid lykkedes det os ovenikøbet at købe Elementerne i den tyske Kantine, til Trods for at denne selvfølgelig ikke maatte sælge os noget, og dette var saa meget morsommere, som det var forbudt at have Lommelygter i Lejren.

Radioen havde vi gemt i et Rum, vi havde lavet i Barakkens dobbelte Bræddevæg. Rummet befandt sig under Vinduet og aabnedes ved, at man ved Hjælp af et Søm, der blev stukket ind i Brædtet, trykkede det opefter. Herefter bevægede det sig saa meget, at det gik fri af Gulvlisten og kunde løftes ud.

Til Antenne benyttede vi tilsidst Lysledningen, idet vi var blevet flyttet 3 Gange og var blevet kede af at forsyne hver ny Stue med skjult indbygget Antenne. Jordledning behøvede vi ikke, men et Sted, hvor den var særlig let at etablere, brugte vi det. Den bestod i al Enkelthed af et Stykke Staaltraad, der var ført fra et Jernrør i Barak 11's Vaskerum frit over Kakkelovnen til et Søm i Væggen ind mod vor Stue. Den modsatte Ende af Sømmet stak frem inde hos os, og her sluttede vi Apparatets Jordledning til, hver Gang vi benyttede det. Det var kun os fra »Gedestalden«, der vidste, at Staaltraaden havde andet Formaal end at være Tørresnor for Barak 11's Beboere.

I Begyndelsen af 1945 fortalte Akselbo under en Samtale, hvor jeg havde foreslaaet ham, at vi fik smuglet et Smalfilmsapparat ind i Lejren, at Frihedsraadet havde sendt et, som laa i den danske Forvaltning, idet man ikke rigtigt vidste, om man

turde tage det ind i Lejren. Jeg tilbød straks, at »Gedestalden« tog sig af det, idet vi baade raadede over den tekniske Kunnen, der skulde til, og var villige til at tage den Risiko, der fulgte med, da vi i Forvejen havde saa meget illegalt paa Stuen, at lidt mere eller mindre ingen Rolle spillede.

Vi fik nu snart at sande, at Risikoen for Opdagelse var betydelig større med et snurrende 16 mm-Smalfilmsapparat end med et lille Fotografiapparat. De fleste Filmsoptagelser, vi tog, blev derfor taget fra en Stue, hvor en af os rystede Kakkelovnsristen, saalænge Apparatet snurrede, for at man ikke skulde høre Lyden, eller ogsaa er de taget fra Røntgenstuen eller Tandlægeklinikken, hvor man vilde gætte paa, at Lyden stammede fra Røntgenapparatet eller Boret. Ved en Lejlighed, hvor jeg stod paa Sygebarakkens Toiletrum og filmede Kvindebarakken lige overfor, mens en anden ustandselig trak i Snoren, blev vi noget hede om Ørene, da vi var færdige, idet vi mødte en af Tyskerne umiddelbart udenfor Toilettets Dør. De eneste Optagelser, der er taget ude i Lejren, blev taget en Dag, hvor nogle Flyvere holdt Øvelse over Lejren. Hver Gang de dykkede, aabnede jeg lidt for Frakken, og lod Apparatet snurre, mens Maskinerne fuldstændig overdøvede det.

Der fandtes et meget stort Antal Stikkere i Lejren, som var anbragt af Gestapo, og Tyskerne fik derfor efterhaanden at vide, at der fandtes en eller flere Radioer i Lejren, hvorfor de foretog gentagne Razziaer i enkelte, særlig mistænkte Barakker for at finde dem, men uden Resultat. — Ved en Lejlighed maa man have faaet særlig Mistanke til Gedestalden, for en Formiddag, medens nogle af os sad og spillede Skak, brasede to Tyskere pludselig ind. Vi blev anbragt i et Hjørne, hvorpaa de begyndte at endevende alt — Skabe, Kufferter, Æsker, Hylder og Senge. De trykkede paa Loftsbrædderne, men heldigvis paa de faste, for vi havde flere illegale Ting af mindre Betydning liggende paa Loftet. De flyttede Tegninger og Fotografier paa Væggene og befølte Brædderne, og vi var unægtelig noget spændte, da Zugwachmeister Hess trykkede paa Brædtet ved Siden af det løse under Vinduet. Paa det Tidspunkt indeholdt vort Rum foruden Radioen 4 eksponerede $4\frac{1}{2} \times 6$ Film, en eksponeret Film fra et lille estnisk Spionkamera, vi kort forinden havde faaet ind, foruden en eksponeret Smalfilmrulle. Hele Udbyttet af Razziaen

var et illegalt Brev samt en improviseret elektrisk Brødrister, som Tom havde lavet paa Værkstedet af en ødelagt elektrisk Loddekolbe. Ved et Forhør som Rasmussen og Mortensen derefter kom i, forklarede de overensstemmende, at Brødristeren havde været paa Stuen fra vore Forgængeres Tid, og de var kommet til Tyskland.Det illegale Brev havde Tyskerne fundet i et Par Bukser, som var blevet efterladt af en, der var sendt til Tyskland, og som var død i Fangenskabet, saa Gedestalden klarede Frisag, medens vi dog ærgrede os noget over at have mistet Brødristeren.

Vi havde ogsaa en elektrisk Dyppekoger paa Stuen. Den var kort Tid før blevet konfiskeret af Hauptwachtmeister Wassermann, idet det var forbudt at have elektriske Apparater af nogen Art. Der var imidlertid ikke gaaet 3 Dage, før Bogforlæggeren Allan Christensen, der var ansat som Pakkemand, havde set sit Snit til at »organisere« den til os en Dag, hvor han ledsagede en Tysker, der havde Ærinde paa det paagældende Depot.

Det hændte ret jævnligt, at der ankom Folk til Lejren, som bar kraftige Spor af Mishandlinger under Forhørene. Lægerne i Sygebarakken optog hver Gang meget omhyggelige Rapporter og Dr. Tramsen fra Retsmedicinsk Institut, som foretog disse til Brug for Eftertiden, og jeg assisterede Dr. Baastrup Thomsens Undersøgelser, ved at sørge for den fotografiske Dokumentation, der dog vanskeliggjordes ved, at vi af Hensyn til de paagældendes Nerver ikke turde fortælle dem, at vi fotograferede dem, saa meget mere som Eksponeringen tit maatte udstrækkes til en halv Snes Sekunder eller mere. — Ogsaa adskillige af dem, der i Begyndelsen af 1945 fra Koncentrationslejrene blev transporteret til Frøslev, var i en frygtelig Forfatning. Mange var rene Skeletter, og andre havde tillige Betændelser af en saadan Art, at Lægerne aldrig havde været ude for noget lignende.

I April 1945 begyndte Evakueringen af de danske og norske Fanger fra Tyskland, og Frøslevlejren svulmede op og kom til at huse næsten 6000 Fanger — fire Gange saa mange, som den var beregnet til. I Gedestalden havde vi af Hensyn til alle vore Illegaliteter altid selv valgt, hvem vi vilde have ind paa Stuen, naar der kom nye, saa vi kunde være sikker paa ikke at faa Stikkere ind; men denne Tilvækst sprængte alle Rammer, og pludselig en Nat blev der lukket 5 Nordmænd ind til os. De

var udmærkede Fyre; men vi turde ikke risikere noget, da vi ikke kendte dem, saa derfor ventede jeg altid, til vi havde slukket Lyset, før jeg tog Radioen frem, hvorefter jeg laa i Sengen og lyttede for næste Morgen at fortælle Nyhederne, som om det var nogle, jeg havde faaet ude i Lejren kort forinden. Nordmændene boede saaledes i flere Dage hos os uden at ane Radioens Eksistens. Den 25. April kom jeg selv med en Transport, der skulde til Sverige. Jeg stillede med mit Fotografiapparat syet fast indvendigt i Skridtet paa Underbukserne; men vi blev ikke visiteret, og Tyskerne, der var med Transporten, var saa ligeglade med os, at det lykkedes en Del af os at flygte under Kørslen mellem Frøslev og København.

Til Slut skal blot nævnes, at da Premierløjtnant Scheel Fredag Aften den 4. Maj lyttede i Gedestaldens Radio, var han saa heldig at høre, da den første Meddelelse om Kapitulationen kom, hvorefter Gedestaldens Medlemmer lod det historiske Communiqé læse op ved en Appel, Barakkens Beboere blev kaldt sammen til.

Næste Morgen slog Befrielsens Time, og det til Formaalet »organiserede« Splitflag blev under stor Højtidelighed hejst over Frøslevlejren — den tidligere tyske Fangelejr.

HORSERØD

1 Det ene af Taarnene med tysk Vagtpost.

2 Stuerne var smaa og hyggelige.

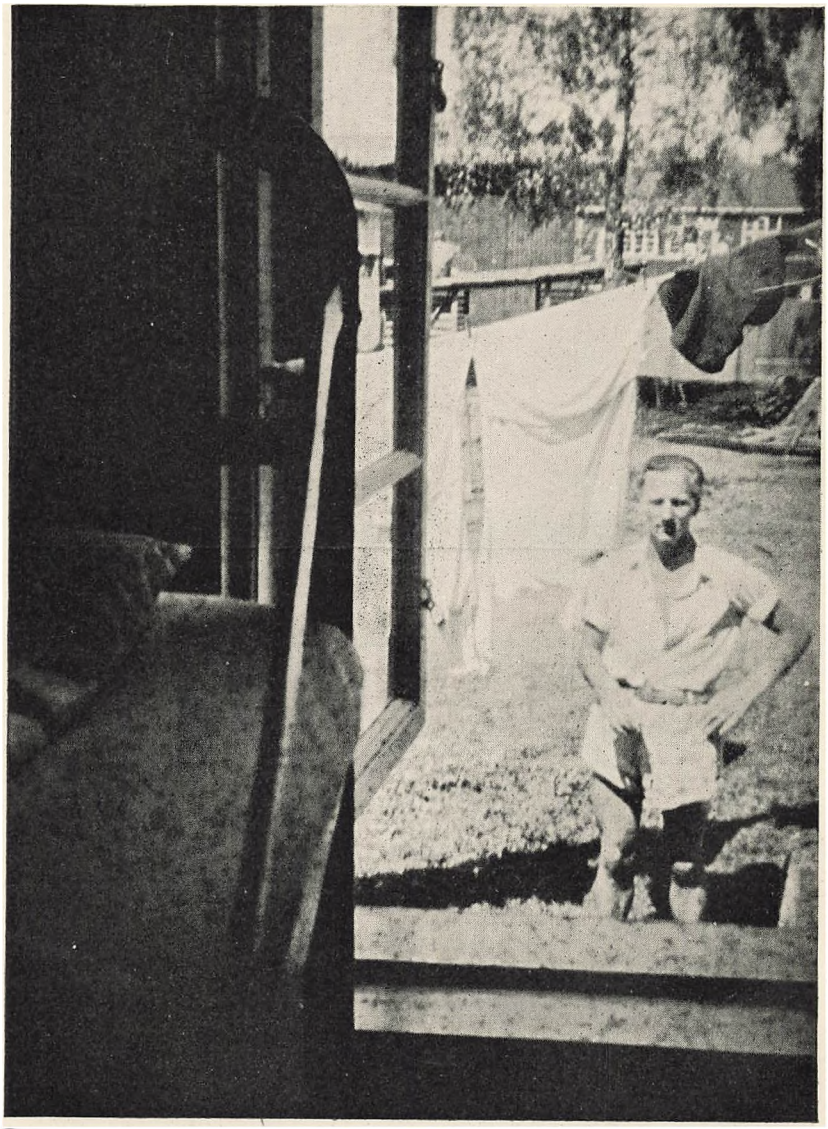

3 Svenskeren Eve Olsson, der var Skandinavist i Praksis.

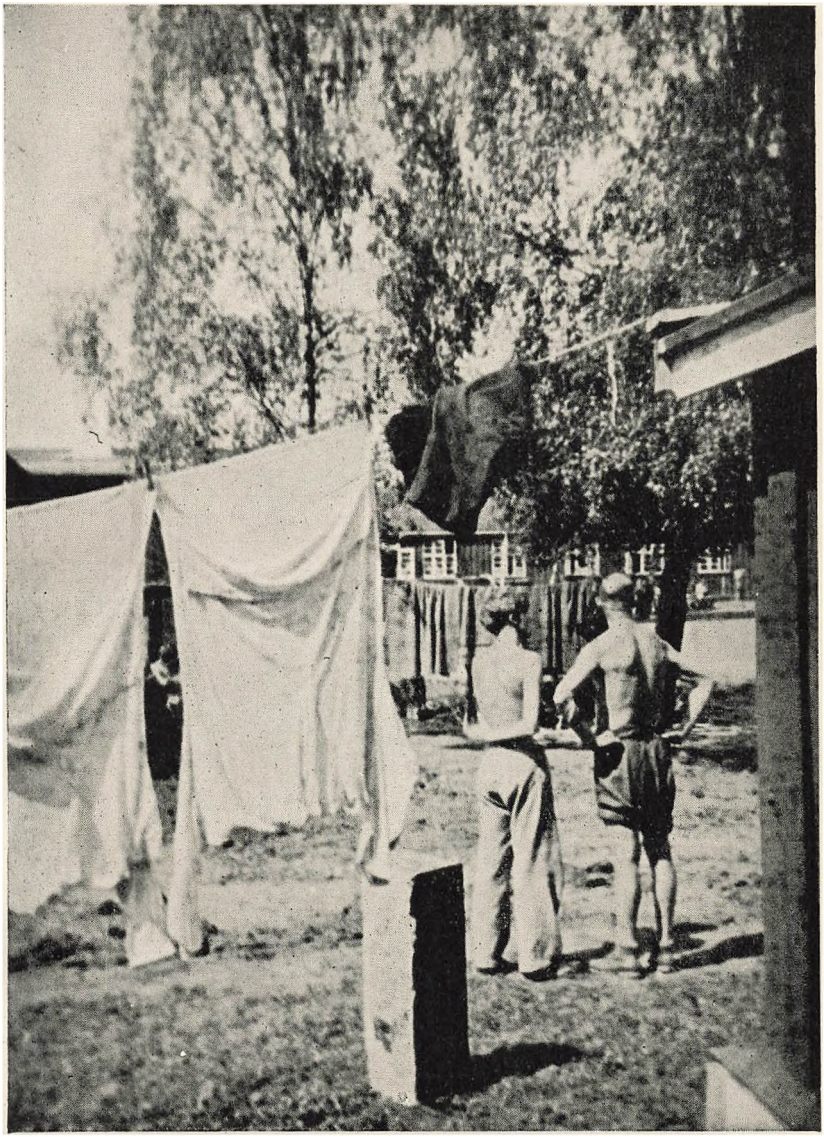

4 Naar Tyskerne ikke var i Nærheden, var der ret fredeligt i Lejren.

5 Kvindebarakken. Samtaler gennem Hegnet var forbudt.

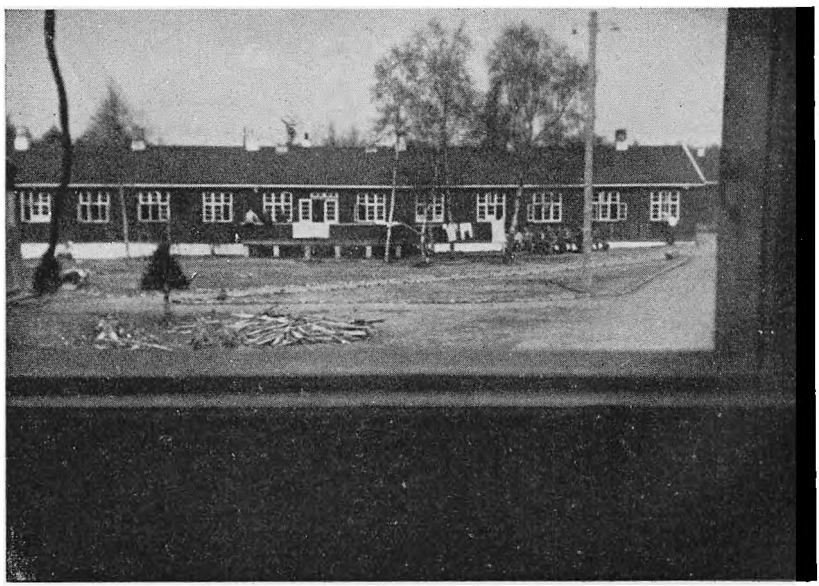

6 Sygebarakken.
Her residerede først Overlæge Ulrich og efter hans Løsladelse Læge Kieler.

7 Det var forbudt:
At ryge, at ligge paa Sengen i Arbejdstiden og at have Billeder paa Væggene.

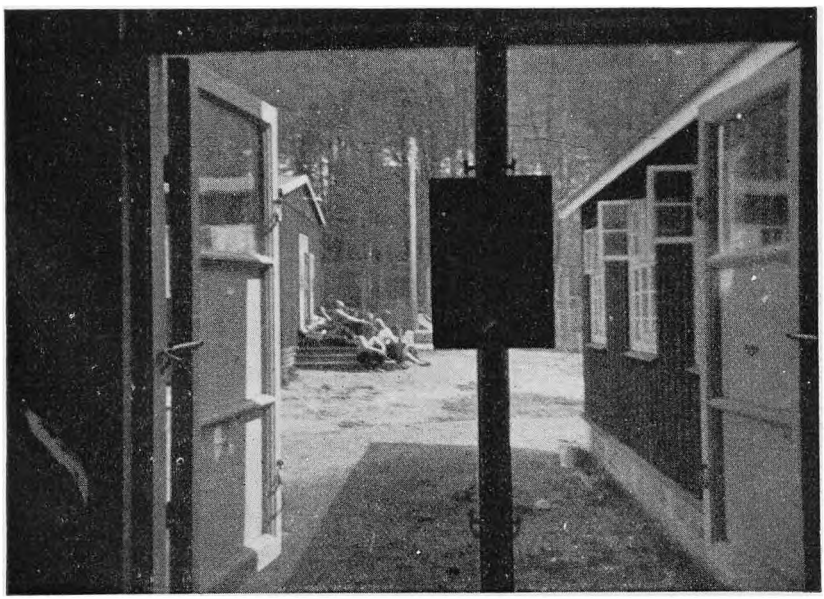

8 Bag Barak 15 kunde den tyske Lagerführer ikke se os.

9 Dagligt Liv paa Pladsen.

10 Søndag i Lejren.

11 Efter Mottoet: »Gør ikke i Dag, hvad du kan faa andre til at gøre i Morgen«.

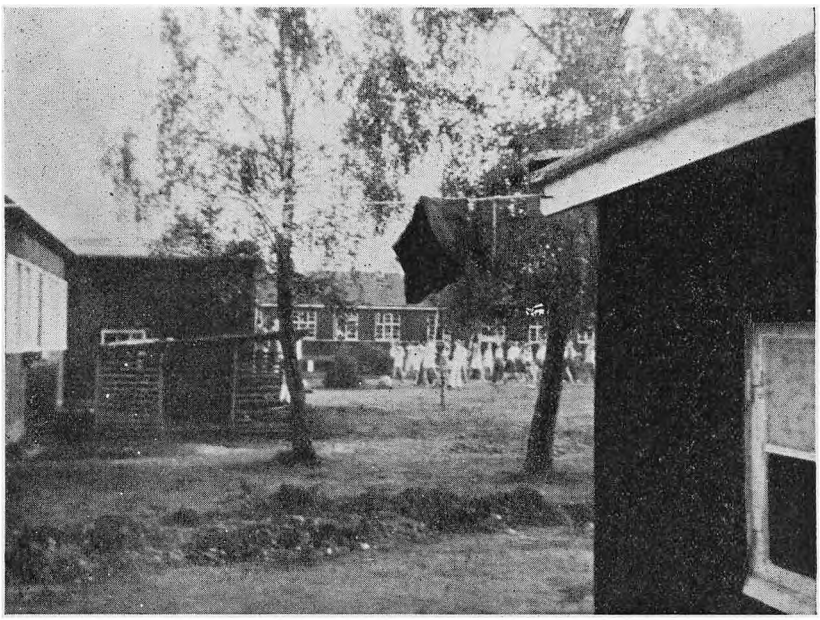

12 »Danmarks Ole« holder Morgengymnastik.

13 Siesta.
Paa Væggen ses Billedet af Kongen, som blev fundet blandt en Dynge Skrammel.

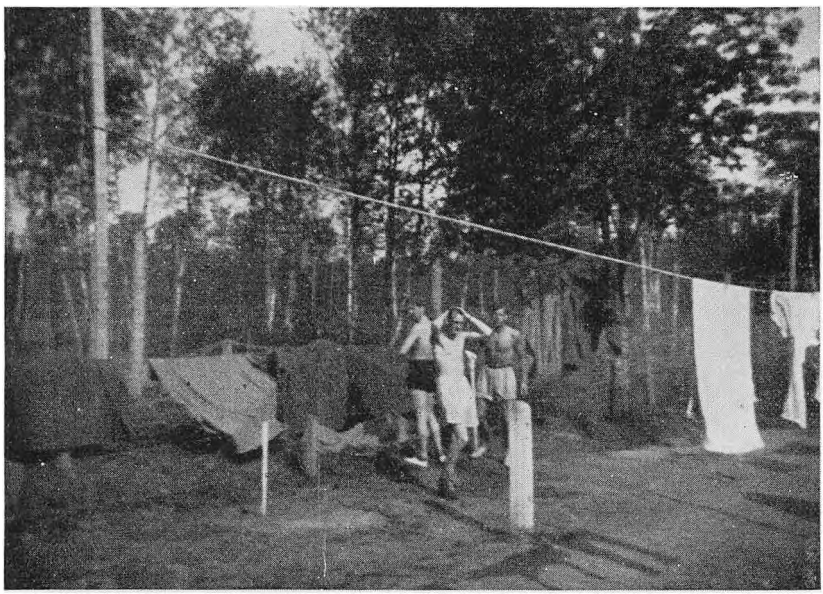

14 Pigtraaden kunde ogsaa finde praktisk Anvendelse.

15

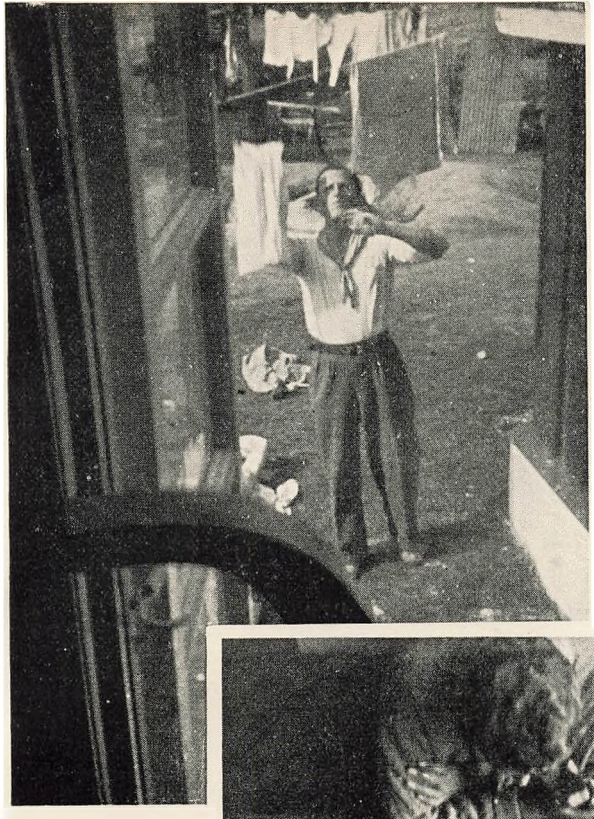

Kaptajnløjtnant Rasmussen tørrer Tøj.
Han blev sendt til Vestre for at have overtraadt Læseforbudet.

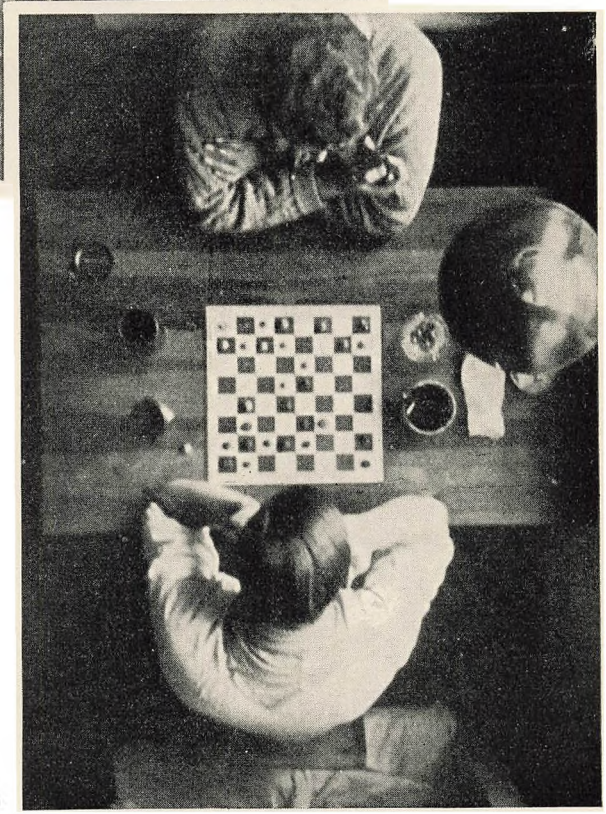

Premierløjtnant Mortensen og Revisor Lammert faar et illegalt Spil Skak.
Ved »Alarm« maa hele Spillet gemmes.

16

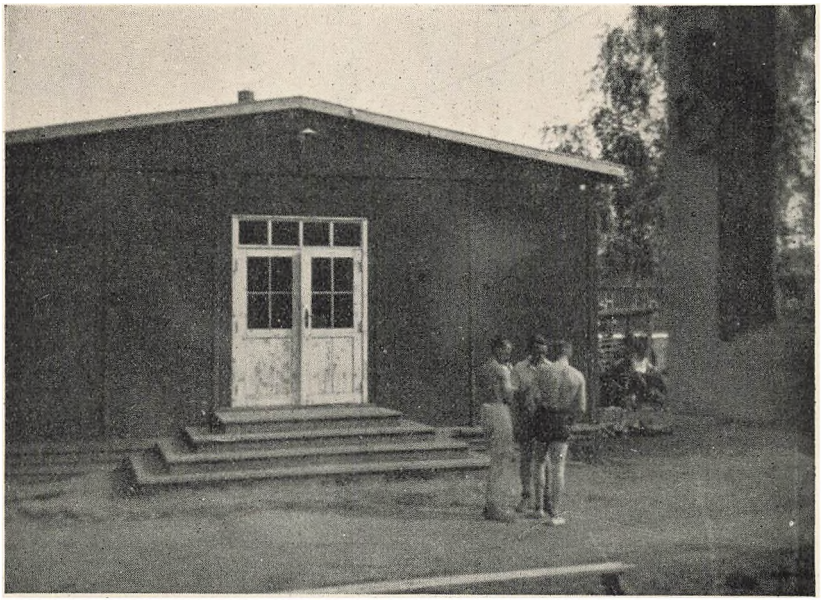

17 Sommermorgenstemning.

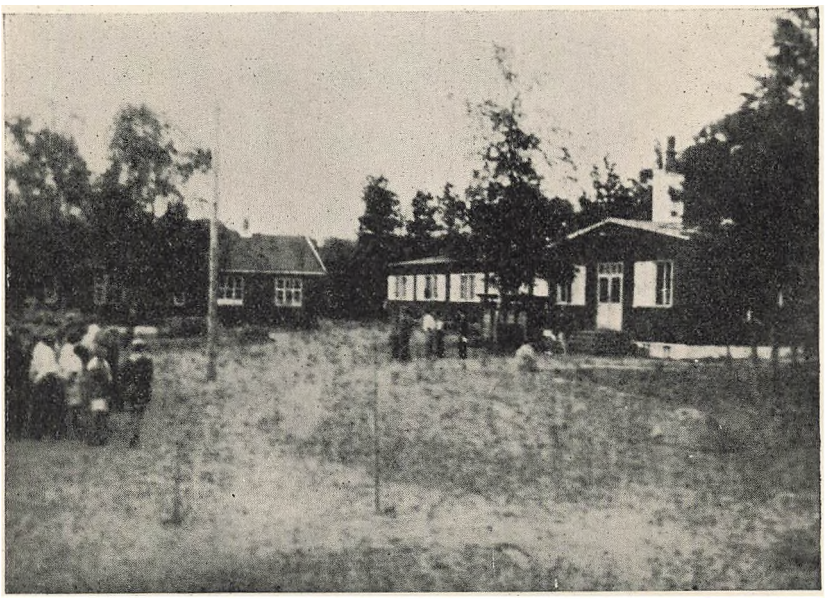

18 Den latterlige Appel, hvor Rygeforbudet blev ophævet.

19 Nej, det er ikke tørt endnu!

20 Udsigt fra Barak 14.

21 Sturmbannführeren i Samtale med cand. jur. Akselbo.

22 Taarnet i Lejrens Centrum.

23 Et af Hjørnetaarnene.

24 Stuens Musikere giver Koncert.

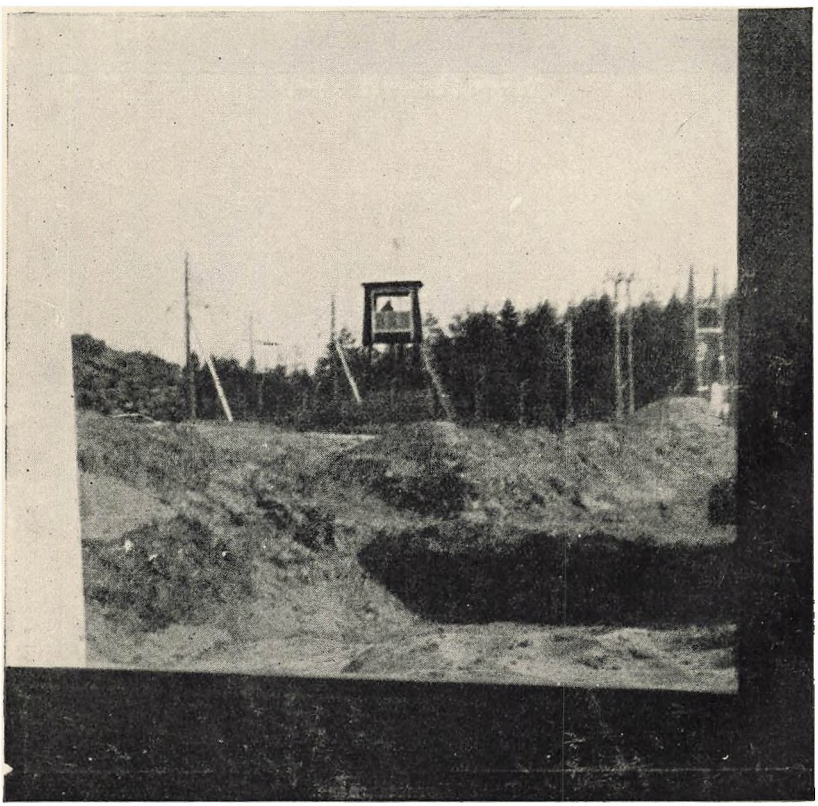

25 Det var fra dette Taarn Preben Larsen blev skudt »under Flugtforsøg«, da han kom spadserende ved Lygtepælen til venstre.

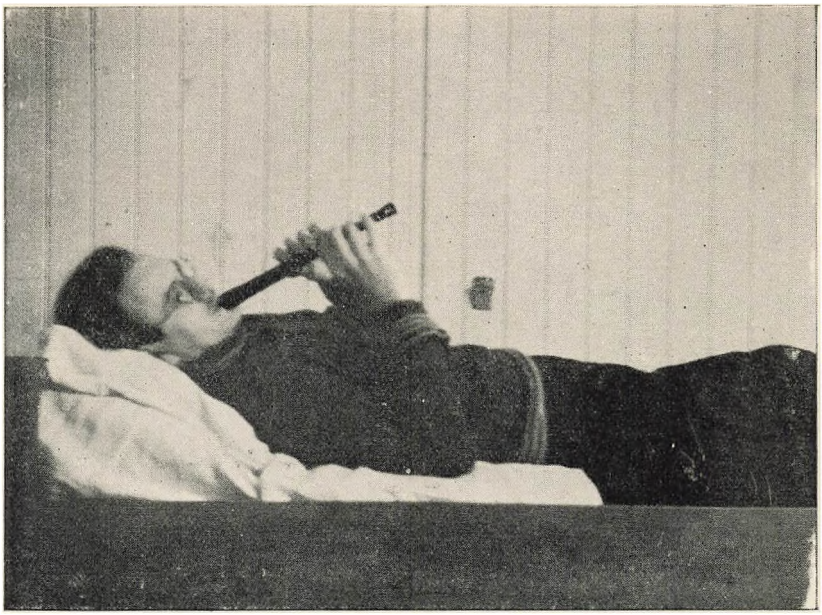

26 Direktør Bent Jessen-Schmidt plejede altid at fløjte, inden han gik i Seng.

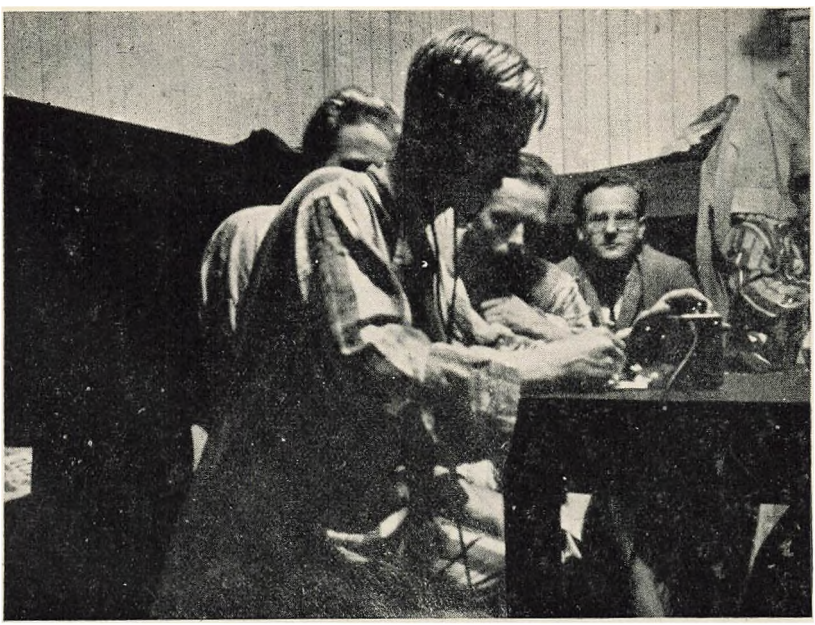

27 Radioen fungerer stadig fint.

28 Paa Graveurbejde i Tyskland. Der er da een, der bestiller noget!

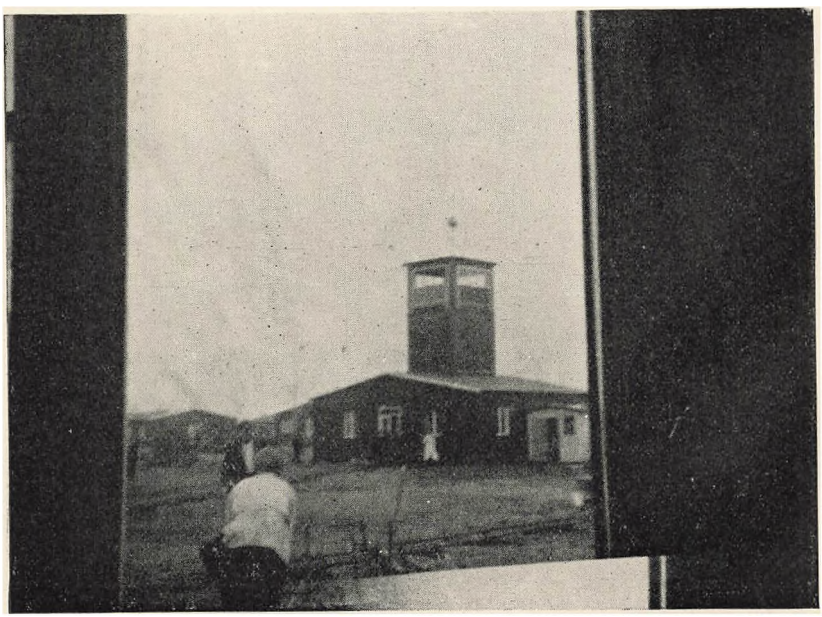

29 I Smaa Hold blev Betjentene ført til Taarnet for at blive sendt til Tyskland. (Den 25. September 1944).

30 Revy i Barakken. »Gedestalden« optræder som Piratkor.

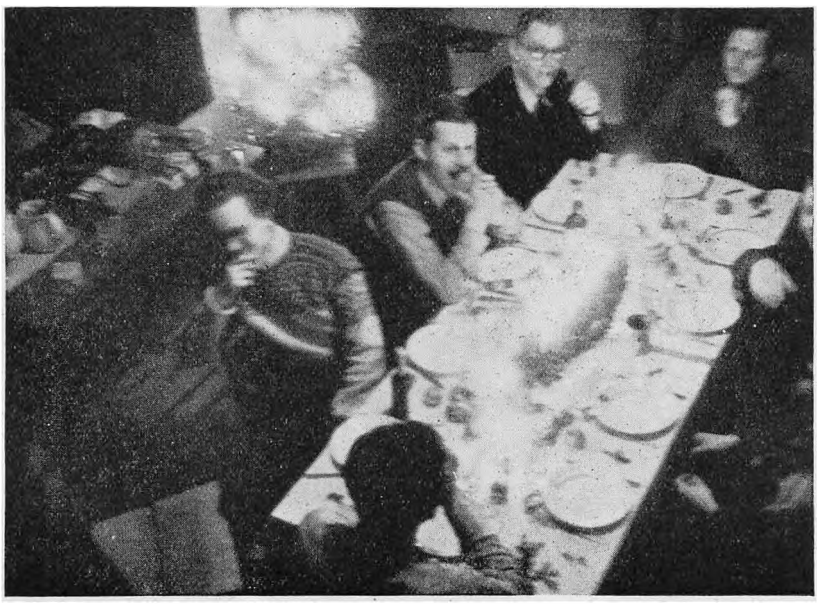

31 Julen fejredes ved smaa intime Fester paa Stuerne.

Vort Juletræ var det smukkeste i Sturmbannführerens Have.

Der er store Nyheder! — (Bemærk den »illegale« Dypkoger ved Fodenden, der senere blev konfiskeret, men »organiseret« tilbage igen fra Tyskernes Depot.

Krigskortet føres à jour.

35 Udsigt til Strandpromenaden.

36 SS-Fotografen Diehl fotograferede ogsaa, — men til Gestapos »Forbryderalbum«.

37 De fredede Lyngbakker skulde jævnes, saa Tyskerne fik bedre Skudfelt.

38 Hver Gang Maskinerne dykkede, lod jeg Filmsapparatet snurre.

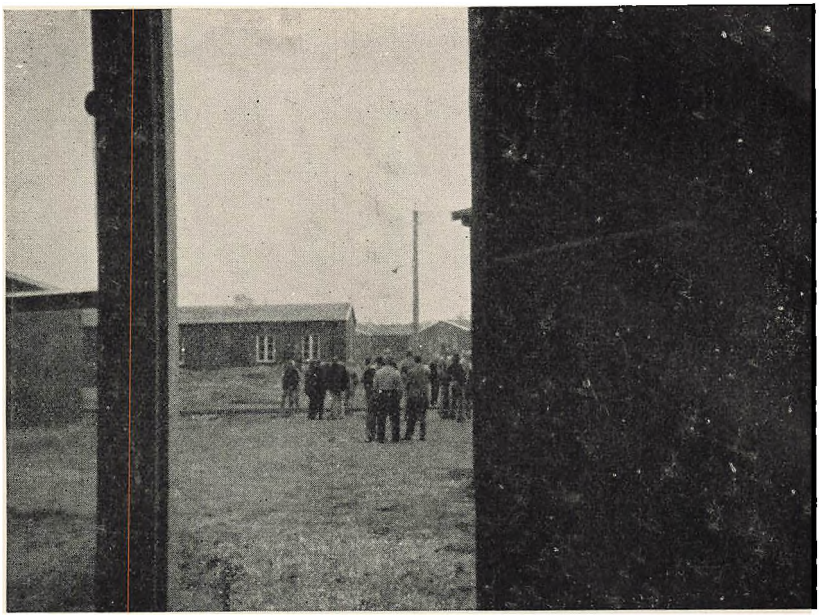

39 Ved Jordarbejde benyttede vi Tipvogne —

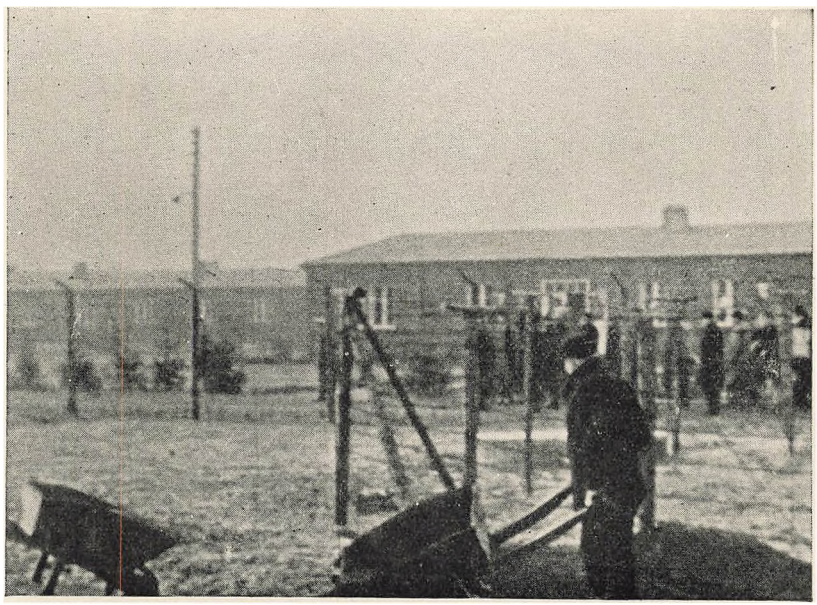

40 — eller Trillebøre.

41

Har du hørt den sidste Historie om »Storbanditten«?

Ja, den var god!

42

Ved vort 1-Aars-jubilæum i Fangenskabet hyldede stud. mag. Svend Eriksen os med et langt Digt.

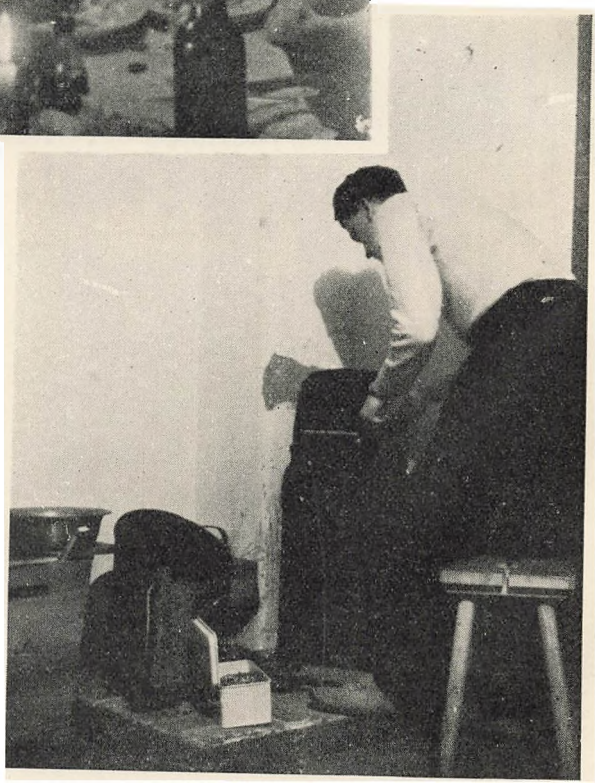

Premierløjtnant Mortensen laver Ris à la Mande à la Frøslev.
(Havregryn ristet i Smør og Sukker, der blev rørt op med Fløde.

45 Kaptajnløjtnant Rasmussen (til venstre) i Samtale med Restauratør Hammer (fra Lufthavnen). Hammer forestod Madlavningen i Frøslev.

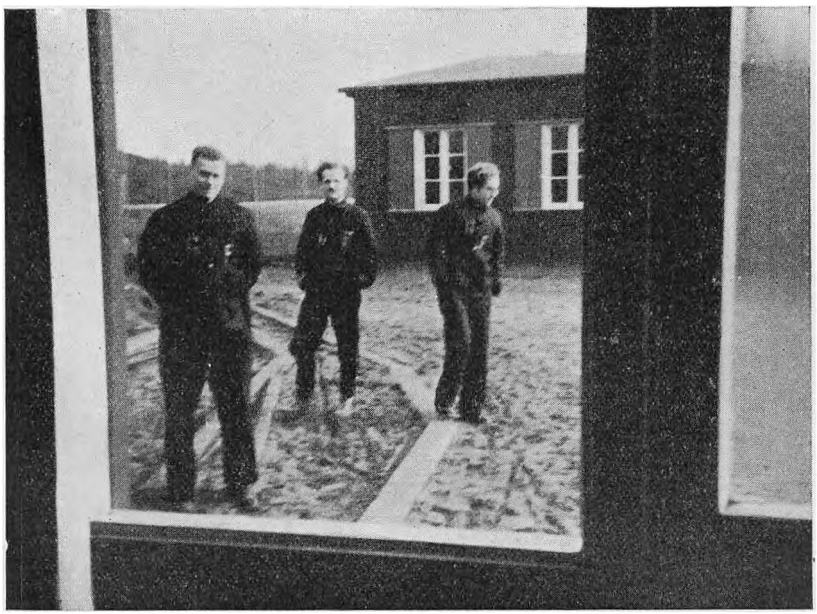

46 Arbejdstøjet var mærket G. F.
— det betød Gefangenlager Frøslev — nogle sagde Gestapos Fjender.

47 I Sne saa Lejren helt festlig ud.

48 Paa Vej fra Spisning.

Den 16. Februar om Morgenen afgik en Transport paa flere Hundrede Mand til Dachau. Hauptwachtmeister Wassermann rekvirerede hele Køkkenets Forraad til Transporten,
49 — men ingen af Fangerne saa nogensinde noget til den Mad!

50 Middagspause i Lejren.

51 En Mand skal løslades og bliver fulgt til Taarnet.

52 De allieredes sidste Operationer drøftes.

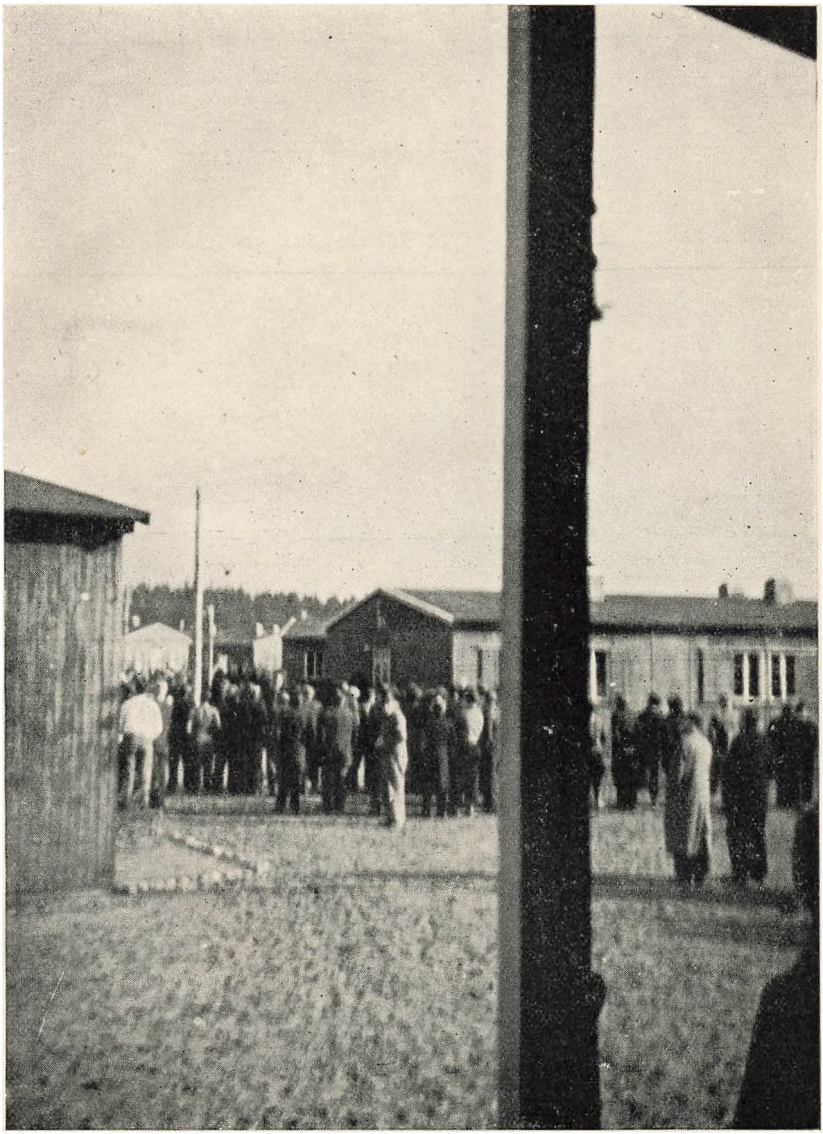

53 Ved Luftalarm om Dagen styrtede vi alle ud for at se Maskinerne.

54 Stillepladsen, i Baggrunden Køkkenbarakken.
Af det danske Fængselsvæsens Personale, som arbejdede her,
arresteredes Fængselsbetjentene Larsen og Pultz, mens Fængselsbetjent Lund
i Huj og Hast maatte gaa under Jorden.

55 Barak 11's Formand, Kriminalbetjent Hartmann fra Odense.

56 Politiets Tilbagekomst fra Tyskland.
I Forgrunden staar et Par lige hjemvendte Gendarmer.

57 Tom skal have Besøg.

58

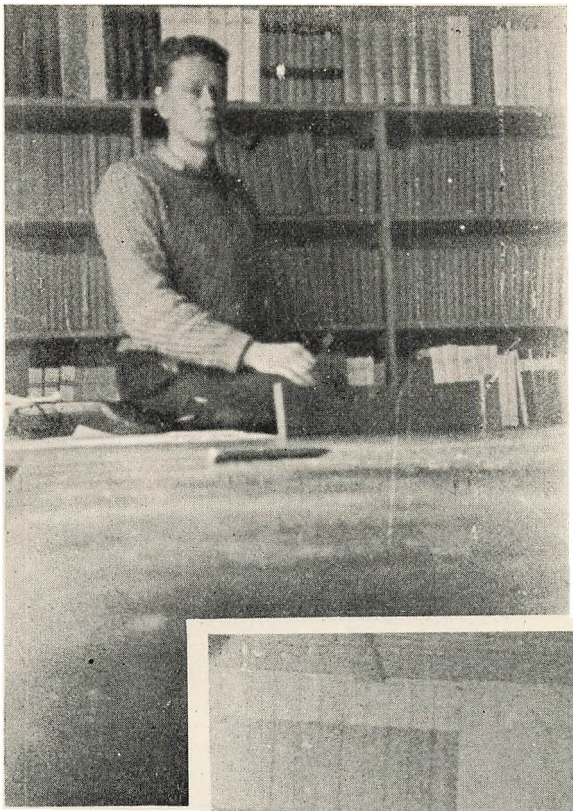

Premierløjtnant Mortensen blev ansat i Biblioteket, da det blev oprettet i Februar 1945, efter at der i 4 Maaneder havde været Indførselsforbud for Bøger.

Jeg selv kom ogsaa paa Biblioteket, Det havde et Udlaan paa henved 400 Bind — om Dagen!

59

60 Kvinderne var spærret inde i en særlig Indhegning.
Samtaler med dem straffedes med mørk Arrest paa Vand og Brød
— hvis det blev opdaget.

61 Sammenstimlen foran Sygebarakken, mens Bernadotte var der inde og inspicere. Det Billede, jeg forsøgte at tage af ham selv, blev ødelagt.

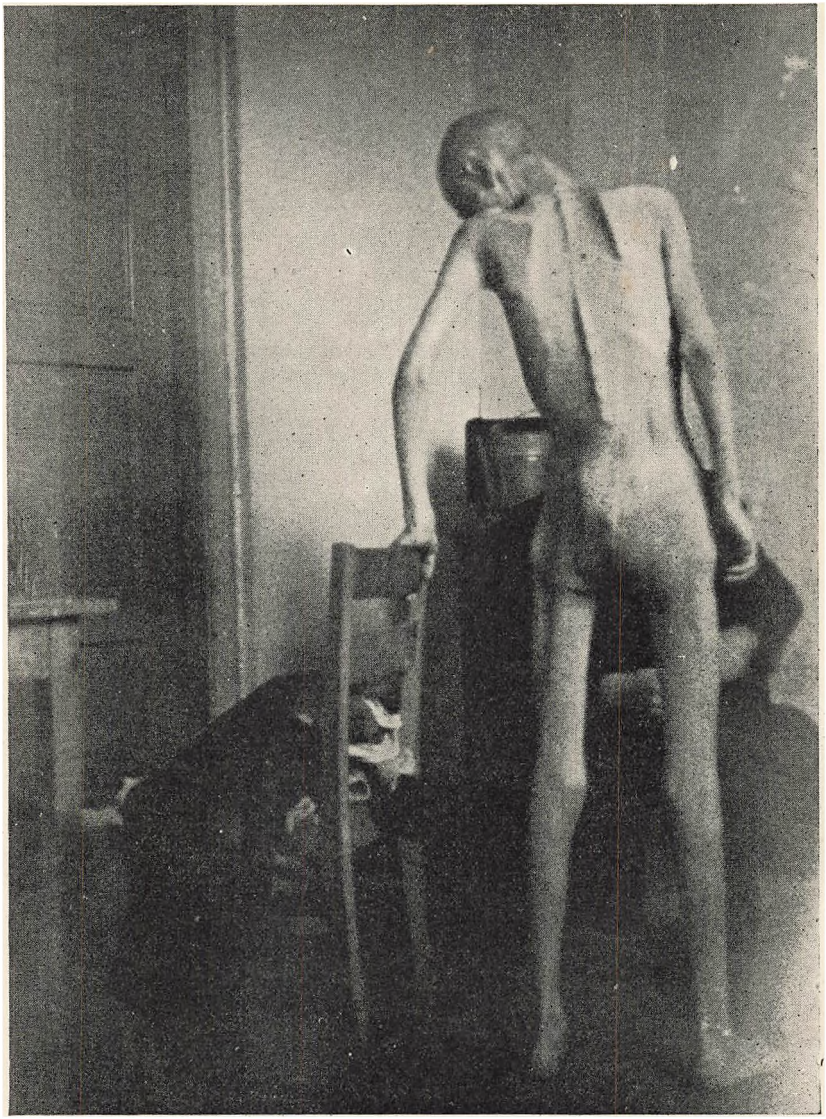

62 17-aarig Sportsmand (Fodboldspiller)
efter knapt 2 Maaneders Ophold i tysk Koncentrationslejr.

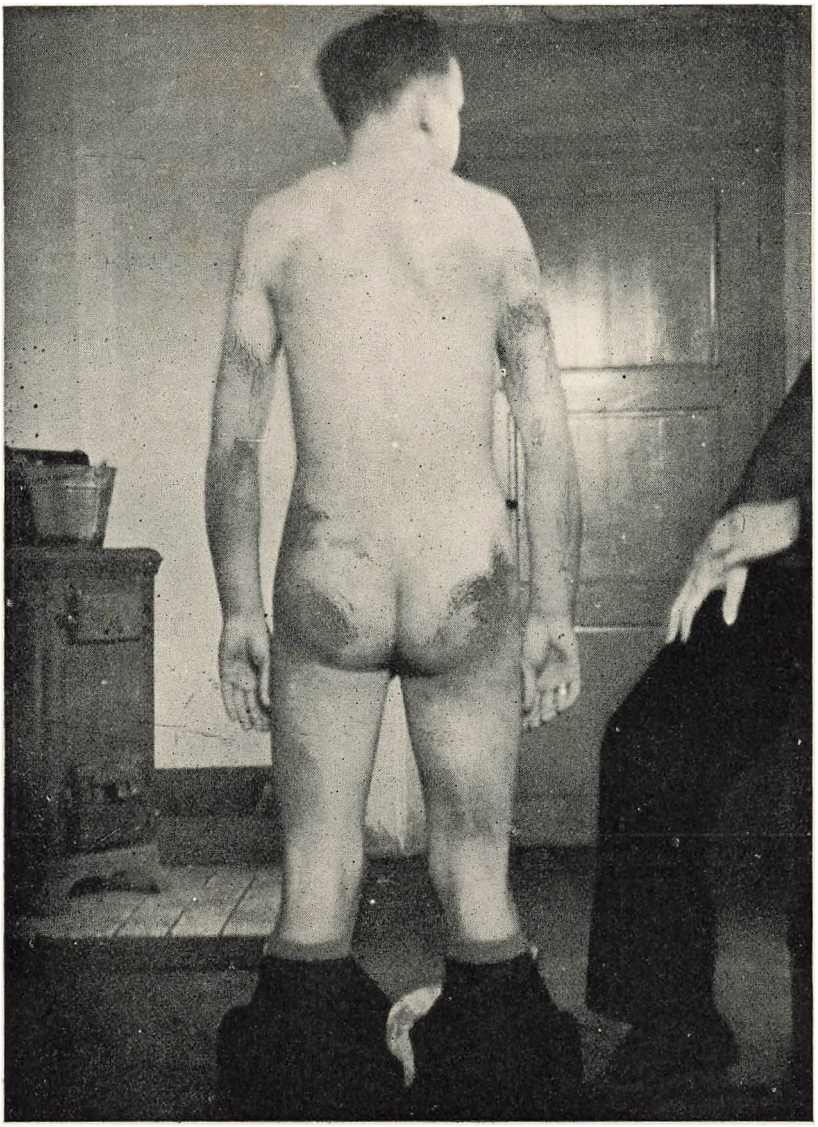

63 Saadan saa flere ud, naar de kom fra Forhør hos Gestapo eller Hipo. Billedet er taget ca. 3 Uger efter Mishandlingen.

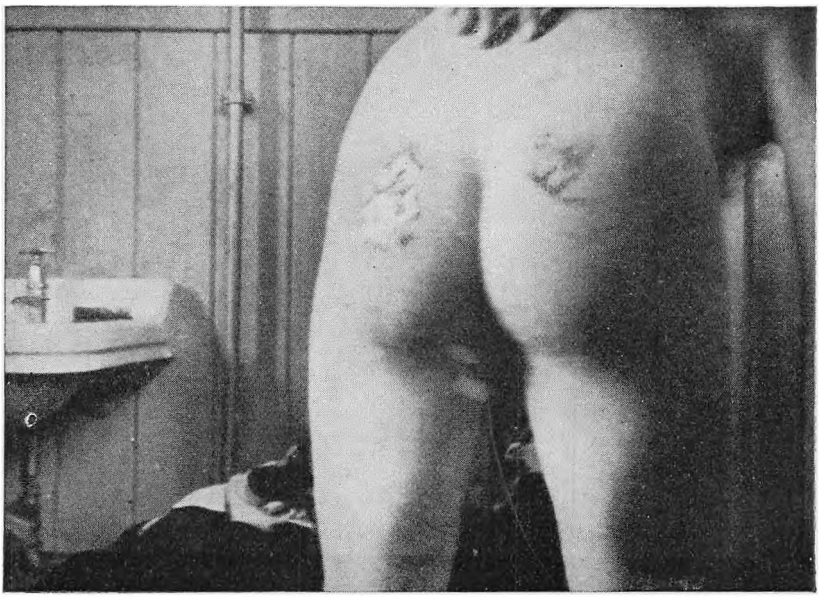

64 Aabent vædskende Saar. Billedet er taget over 1 Maaned efter Torturen.

65 Armen paa en Politibetjent, der kom tilbage fra Tyskland. Betændelsen i Underhuden har paa Grund af Patientens svækkede Almentilstand bredt sig paa en Maade, der aldrig før er set her i Landet. Betjenten døde kort efter til Trods for gentagne Operationer. *(Fot.: S. Baastrup Thomsen).*

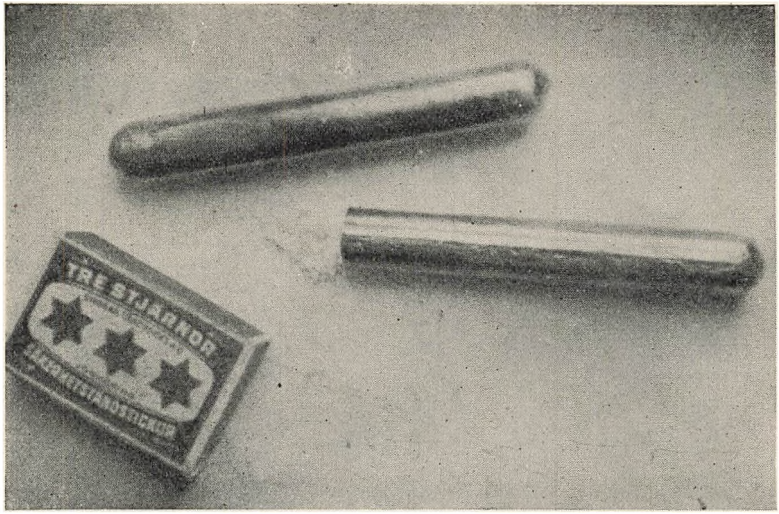

66 Et Par af de Kapsler — saakaldte »Røvtolle« —
hvormed der smugledes Sulfapræparater ind i Koncentrationslejrene.

67 En af Fangetransporterne paa Vej til Sverige.
Billedet er taget umiddelbart før min egen Flugt.

KAPITULATIONEN

68 Kapitulationsmorgenen i Frøsley. *(Fot.: H. Sandberg).*

69 Røde Kors' Ankomst til Lejren. *(Fot.: H. Sandberg).*

70 Befrielsen. I Uniform: Baronesse Wedell Wedellsborg fra Røde Kors. *(Fot.: H. Sandberg).*

71 Kaptajn P. M. Digmann, den danske Lejrleder, taler. *(Fot.: H. Sandberg).*

72 Kl. 12. — Kongens Tale paahøres gennem Højttaleranlæget. *(Fot.: H. Sandberg).*

73 Gedestaldens Beboere den 5.-5. 1945. *(Fot.: H. Sandberg).*

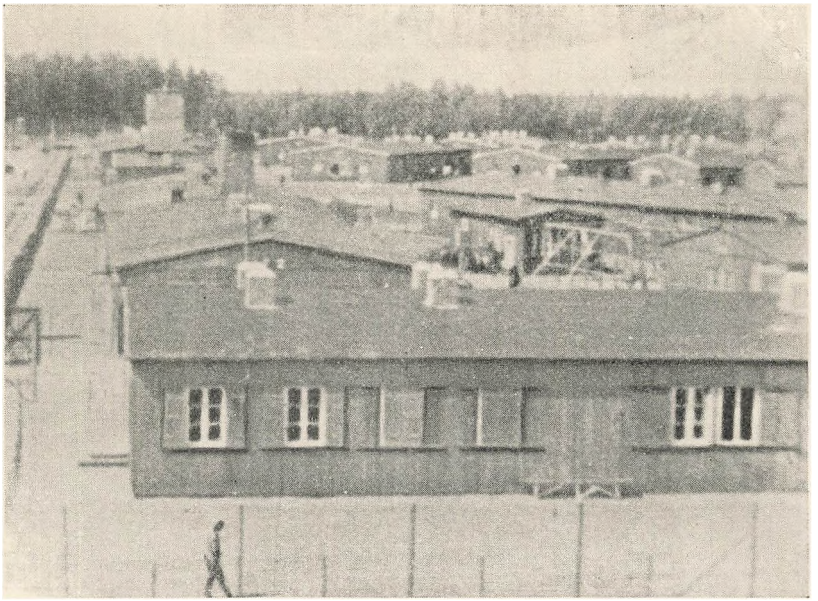

74 Udsigt over Lejren efter Befrielsen.

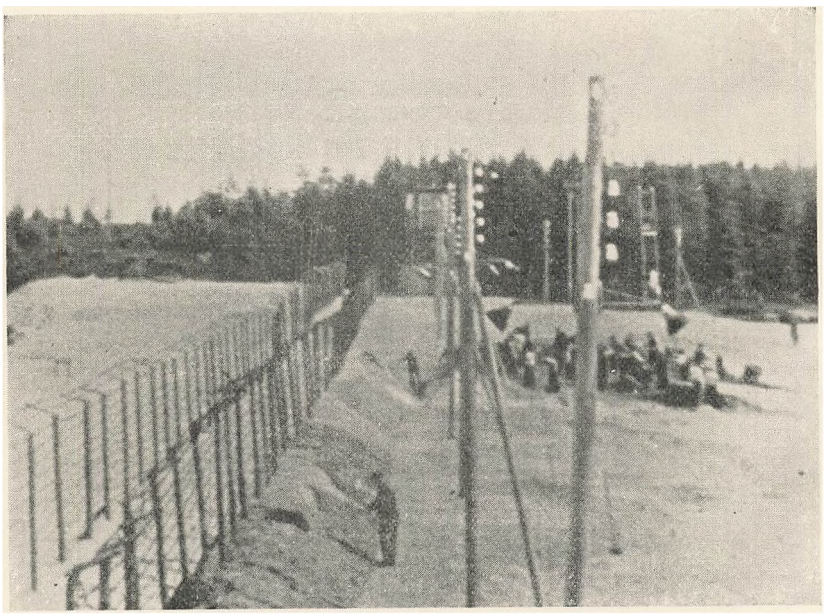

75 Nu er Stikkerne selv kommet bag Pigtraaden.

76 Nu arbejdes der.

77 Dannebrog vajer nu over danske Soldater og Frihedskæmperne fra Frøslev, der sammen bevogter *Faarhuslejren*.